

Botrány a János szobor megcsonkítása miatt. — A ref. egyházi előjárók gyanúba vétetnek. — Az ítélet. — Inséges évek. — Bankócédulák behozatala. — Francia háború terhei. — Hamis híresztelések a város hűségtelensége felől. — Újabb hadi segély, nagy drágaság. — A kisutcai nagy tűz. — A segélyezés. — Tolvajságok elharapódzása. — A pénzérték csökkentés. — A vármegye elégedetlenségben tör ki. — Ferenc császár megint. — Újabb inség, a tisztviselők nyomora, adóemelés, zúgolódás. — A földesúr jótéteményei. — Az újvárosi földbérlet. — A nagy fergeteg. — Nagy árvíz. — Inség, oláhok letelepedése. — A francia háborúban részt vett katonák haza bocsátása, Simonyi ezredes. — A földesuraság a lelkészekről megtagadja a földet, a várostól megvonja a dézmabérletet, s szerfelett terheli a közönséget. — A dézmaper. — A megyénél nem találunk támogatásra, a helytartólanácsnál sem. — Kereset a földesúri jogtalan terhelések ellen. — A vármegye igazságszolgáltatása. — Kiengesztelődés az urasággal.

1797—1816.

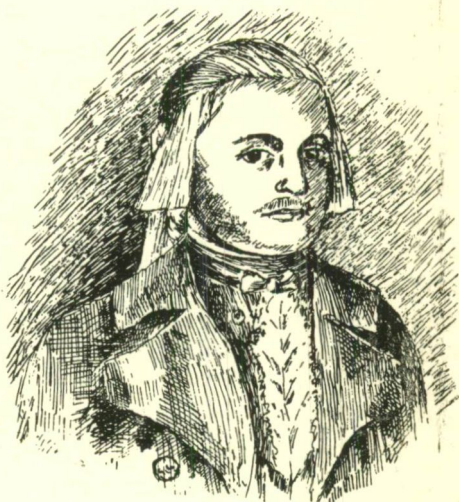
Még tartott a drágaság és inség a városban,¹ midőn váratlanul nagy botrány zavarta fel a lakosság és az előjáróság nyugalmát. Valaki t. i. a Kispiacon álló Nep. Szent-János kőszobra fejét éjjel leütötte. A vallásos jelvények | 1797. nov. 6. hasonló megcsufolása nem egyszer fordult elő másutt is kölcsönösen a felekezetek közt, s közelebb ezidőtájon vidékünkön is (Erdőhegyen), amit kath. részről rendszerint igen szigorú, olykor ré-

¹ Vár. tjk. VII., 216.

mitő megtorlásban részesítettek, melyből nem ritkán az egész községre gyász és szenvedés háramlott. Most sem múlt az illetőkön, hogy ez be ne következék. A váci püspököt Anchely József itteni parókhos azonnal értesítette a »gonosz szentségtörésről«. »Milyen gyümölcsöket terem ebben az apostoli országban a különféle vallású emberek szabadsága, melyet a nemrég behozott szerencsétlen tolerancia kifejlesztett, világosan tanúsítja egyebek közt az a siralmas eset«, mely itt előfordult. A szent emlékü János, kit »a csehek istentelen királya« a Moldava vizébe fojtatván bele, kegyetlen vértanúságra juttatott, most újra szenvedte ennek kinjait, amennyiben a vásárhelyi Kispiacon álló kőszobrának fejét összezúzták! Húsz év óta, mióta a szobor fennáll, »mindig bántotta az itteni reformátusok szemét, annál az oktan idegenkedésnél fogva, melylyel a szentek iránt viseltetnek«, s ezért »e felekezet valamelyik főbb emberének felbuztatására, vagy felbérelésére verhették szét fejét kalapács, vagy fejszecsapásokkal«. Addig is, — teszi hozzá a plébános, — míg felsőbb helyen ítéletet hoznak a büntetlben, a jelentésttevő Szegeden fából kifaragtatja a szobor fejét és azt helyre fogja illeszteni. Az előzményekből közli azt is, hogy ő már egy év óta gyűjtést rendezett a szobornak fedél alá hozása és bekerítése érdekében, mikor egyszer Kecskeméti Sámuel ref. gondnok, valószínűen mások megbízásából, hozzá ment s megkérdezte, hogy micsoda szándékunk volna a János szobrával, mert sokan vannak köztök, akik azt szeretnék, hogyha azt a templomtól távolabb vinnék; mire a plébános megütkezve azt felelte, hogy a szent szobor régibb idő óta áll ott, mint a ref. új-templom s ha annak közelsége »az ő istenöknek nem kedves«, szabadságukban volt a templomot attól távolabbi helyen építeni. Már ebből

látta a plébános, hogy a reformátusok valamit forralnak a szobor ellen, amit az is bizonyított, hogy ezek gyermekei, mikor a szobornál elmentek, arcfintorgatással és bectelen szavakkal (Fa Jankó) szokták azt gúnyolni, s titkon kisebb darab kövekkel hajigálni. Az esethez egyébként az Ő felségéhez teendő jelentés érdekében közli a szobor és templom közti távolság méreteit a legaprólékosabb pontossággal.¹

A helytartótanács aztán ennek a feljelentésnek alapján, a váci püspök panaszára, a legmesszebbre menő vizsgálatot rendelte el. Ennek éle természetesen elsősorban a református egyház vezető férfiainak ellen irányult, melynek köreiben az eset épen a legnagyobb aggodalmat és megdöbbenést okozta, annyival inkább, — mert az újutcai fiatal lelkész, Bereczk Péter ellen

103. sz. Bereczk Péter lelkész.²

haragosa, a kiszolgált rektor, mingyárt árulkodott, hogy az Újtemplomban a szentek tisztelete és képei ellen tanítást tartott s beszédét írásban is közölte másokkal. Ugyanez a lelkész már előbb a nemesek előjogai és a Corpus juris ellen is illetlenül kikelt,

¹ A levél nov. 12-ről a váci püsp. lt.ban.

² Egykoru vízfestmény után, mely unokája, Bereczk Péter gyógyszerész birtokában van.

utóbbikat megégetésre méltónak ítélte s a franciák alkotmányát mágasztalta, miért a mester a lelkészt az egyházkerületre, a vármegye pedig a helytartótanácsnak feljelentette. A vármegye, ismerve helyszínéről a körülményeket, semmi nagyobb fontosságot sem tulajdonított az esetnek s azért az első felindulás hevének lelohadását bevárva, a vizsgálatot csak 1798. aug. 27-én tartatta meg. Másfelől a r. kath. esperes, Kanyó András csongrádi lelkész, is tartott nyomozást ez ügyben s ekképen megállapíttatott, hogy a vétséget Szücs János, 22 éves parasztleány, követte el a szomszéd korcsmából kijövet, boros fővel »megakarván nézni, hogy alszik-e Sz.-János«? Társai, kikhez a korcsmába visszament, őt nemcsak megrótták ezért, hanem a szobor további rongálásában meg is akadályozták. »Rosszúl tetted«, — úgymond ezek egyike, — »mert én katonaságomban tapasztaltam, hogy efféle incselkedésekért három tiszteket Lengyelországban meglovöldöztek«, vagyis agyonlőtték. A megyei törvényszék, tekintve, hogy Szücs a vétséget nem előre megfontolt szándékkal, hanem pajkosságból és könnyelműséggel s részegen követte el, eddigi rabságán kívül még $\frac{1}{2}$ évi börtönre, két ízben elszenvendő 50 pálcára és a szobornak korábbi állapotába való helyreállítására ítélte.¹ | 1799. június 1. Bereczk a perből büntetés nélkül szabadult. Szücs is kitudta magát húzni a verésekből és a szobor újrakészíttetéséből mindaddig, míg arra a vármegyre nem szorította, mikorára azonban a per | 1810. a maga és családja egész vagyonát felemészttette: a város azon kérését azonban, hogy a szobor a ref. templomtól távolabb állíttassék fel, a helytartótanács elutasította.²

¹ Az ügyiratok Csongr.m. és a váci püspöki egyh.-megye levéltáraikban.

² Csongr.m. lt. LXXI., 107.

Eközben a város életét az elemi csapások nyomorúságai, a külháború terhei és a belviszály izgalmai is nyugtalanították, melyek miatt kulturális feladataira, minő az Ujtemplom építésének befejezése (1799.), a tabáni (1799.), a kath. újabb (1798.) és a központi (1807.) iskolai építkezésekre csak nehezen lehetett kellő erőt fordítani s melyeket a földesuraságnak jóindulatú intézkedései, egy negyedik (jézusnapi) országos vásárnak és a hetipiacoknak (1805.) szabadalmaztatása, koronkénti taksa- és robotváltság engedmények, haszonbéres földek és egyéb úrbéri kisebb kedvezmények nyújtása ép' oly kevésbé voltak képesek orvosolni, mint a közbeeső néhány jó esztendő áldásai.

A század utolsó esztendejében ismét | 1799. kevés volt a takarmány és buzatermés, ami egyebek közt azt is magával hozta, hogy a lakosság úr dolgára nem akart kiállani, mivelhogy magát és jószágait kellően élelmezni nem tudta. A következő tél szokatlanul hosszan tartott. Márciusban | 1800. már a tanács kénytelen volt a város szénáját Szikáncson kiosztatni a szegénységnek, mázsáját 10—20 krért, hogy a szántásban senki sem akadályoztassék. Juniushan pedig új fejében, kamat nélkül, kezességre buzát osztatott ki.¹ Har- | 1802. madik évben ismét szárazság és drágaság következett, egyszersmind árvizek is jöttek s ezek sok vetést is elvettek, melyek helyett aztán a város a maga rárósi földjén osztott tavaszi szántás alá földeket hetedén, vagyis úgy, hogy a termés hetede maradt volna a városnak, ha termés lett volna. De az eső kimaradása miatt ismét olyan rossz év következett, hogy a gazdák a vetést aratáskor csak »felnyűtték«. A tanács tehát a dézmát is elengedte, a katonai szállítások alkalmára pedig a város szé-

¹ V. tjk. Proth, Jud, VII., 313, 322.

járulván, ismét nagy drágaság állott be, mialatt a forgalomból eltűnt arany-, ezüstpénz helyébe a kincstár bankócédulákat hozott forga- | 1806. nov. 1. lombra, melyeknek azonban igen csekély értéke lett.¹

Ily szűk viszonyok közt kellett a városnak a francia háború okozta terheket újra viselnie, mi részben a várostól és egyes lakosoktól az országgyűlésileg megajánlt segedelmen felül évről-évre kívánták az »önkéntes« ajánlatokat is. Az 1799-ik évben tehát a város a magáéból 100 pozsonyi mérő zabot és 10 remonda lovat ajándékozott a kincstárnak, mely utóbbiakat Mezőhegyesen egyenként 72 frtra becsültek,² a másik évben »a természetes csekély voltához képest ismét 50 köböl búzát és 50 k. árpát, 50 k. zabot« ajándékozott a ma- | 1800. gáéból »Ő felsége számára«, ezenkívül szénával és abrakkal ellátta a sokáig itt tanyázó felkelő nemesek lovait, bár októberben már maga is pénzen vásárolta az abrakot.³ Eközben a lakosság télvíz idején s igen nagy sárban Szegedre és Makóra 1137 szekérnyi szállítmányt fuvarozott, úgyhogy egy félév alatt 3601 k. búzát, 2600 k. árpát és 1030 k. zabot hordott el a városból a | 1801—2. katonai raktárakba, melyek nagyobb részét, ideértve a fuvar is, szerencsére készpénzzel fizették, vagy az adóba betudták. Mindeddig a katona ujoncokat a zsellérek adták. Most azonban a kirótt illetményt csak úgy lehetett előállítani, hogy a gazdákat is elővették, kik aztán jobbára másokat fogadtak fiaik helyett,⁴ mely szolgálatért legtöbbször 60 frtot s elnyomorodás esetére holtig való tartást adtak.

¹ Ezek bohózatáról és beváltásáról V. lt., Rvi. 36. cs., 26. sz.

² Vár. tjk., Prot. jud., VII., 272.

³ Vár. tjk., Prot. jud., VII., 317, 332, 334, 340, 342.

⁴ Vár. tjk., Prot. jud., VII., 323.

A nemzet erőfeszítései azonban ismét hiábavalóknak bizonyultak a franciák katonai fölényével s Napoleon páratlan hadi szerencséjével szemben. Nemsokára Ferenc császár menekülni volt kénytelen Bécsből s ezt az ellenségnek engedni át, kinek győztes csapatai hazánk területére is benyomultak. József nádor nevében Berzeviczy Pál alispán s kir. biztos közölte a megrázó híreket Csongrádmegyével s külön váro- | 1805. nov. sunkkal is, nyugalomra és a király iránti hűségre intve mindenkit.¹ Erre nálunk alig volt szükség, bár valaki a nádor előtt azt a súlyos vádat adta be a város ellen,² hogy ez egy Hohenlohe-vértes csapattól a szállást és élelmezést megtagadta, melyet a birák a vármegye bizonyítványával cáfoltak meg. Az ellenség nemsokára önként kitakarodott az országból, mit az alispán a nádor körlevele szerint azonnal közölt velünk is, egyszersmind sietette nemeseinket a fölkelésre.

A következő években a franciák császára a porosz és spanyol háborúval volt elfoglalva, hozzánk pedig béke fűzte: mindazáltal az országgyűlés késztült a nemsokára kitörendő újabb háborúra s ehhez segedelmet ajánlott meg. A vármegye | 1807. küldöttsége nálunk tartá gyűlését, | 1808. márc. hogy e segedelem kulcsát megállapítsa. Az országgyűlés úgy végezte, hogy a jobbágyok vagyonuk után adózzanak, egyebek pedig jövedelmök $\frac{1}{10}$ -od részével s ingóságaik értékének $\frac{1}{100}$ -ad részével. Az érték és jövedelem megállapításánál az uralkodó hallatlan drágasághoz képest egy ló ára 90—250 frtban, egy tehéné 40—80 frtban, egy p. mérő buzáié 2 frt 45 krban, a zabé 1 frt 30 krban hatá-

¹ Berzeviczy levelei V. lt., Rvi. 36. cs., 23. sz.

² József nádor levele és a vármegye ide vonatkozó végzése Csongr.m. lt.ban.

rozttatott meg.¹ A lakosok azonban, főkép a mesteremberek, nagyon késedelmesek voltak a bevallási iverk visszaküldésében, úgyhogy a tanács megbizottainak kellett házról-házra járniok az összeírások és kirovások teljesítése végett, amire váratlanul szükség is lett, mert Ferenc császár megtörve a békét újra háborút kezdett nagy ellenfelével s a nyár elején 40 ezer katonát kért | 1809. jun. 25. az országtól, melyet ez készséggel meg is ajánlott. Nálunk e részben a földesuraság járt elől, mert a Nádor huszárezred egyik osztályát Vásárhelyen és Szentesen akarta kiegészíteni s nagy jutalmakkal kecsegtette a belépőket.² A város maga ezenkívül 12 huszárnak tartással, ruhával, fegyverzettel és nyeregszerszámmal való előállítására vállalkozott, azzal a feltétellel, hogy azok 50—50 frt foglalót kapjanak s hazabocsáttatásuk után katonai szolgálatra többé ne köteleztessenek. Ezenkívül a város 200 pozsonyi mérő zabot is ajánlott.³ Csongrádmegye a maga illetőségén felül is ajánlott katonákat, úgyhogy végre az illetékes szegedi katonatiszt nem is tudott ennyi néppel mit csinálni. A király megdicsérte e nagy »hazafiui« buzgalmat s azt kérte, hogy a lovakat adják át állandóan katonai szolgálatra, mire azonban a vármegye nagy körülményességgel kifejté, hogy oda ajándékozható lovai nincsenek, a »szegény kimerült lakosság« azokat nem nélkülözheti s legfeljebb a vásárhelyi 12 lovat ajánlhatják fel Ő felségé- | 1810. jan. 9. nek.⁴ Teljesen eredménytelen volt az a fel- | 1809. hívása is a királyi felségnek, hogy a lakosság az »armádia tartására« arany és ezüst edényeit s

¹ V. lt. Rvi. A 3, 21., 8. cs., 20. sz.

² V. lt. Rvi. 36. cs., 94. sz.

³ V. tjkv, IX., 60, 61.

⁴ Csongr.m. lt. 1809. jun. 26. gyűlés iratai, 628. sz.

ékszereit engedje át kölcsön,¹ aminthogy efféle drágaságok nálunk kevésbé is voltak találhatók. Egyes vásárhelyi lakosok azonban felbuzdultak az áldozathozatalra, úgyhogy ezek az uralkodó drágaság dacára összesen 2387 frtot fizettek be.²

Ez áldozatoknak azonban ismét semmi haszna sem lett. Seregeink a megújult véres harcokban újra legyőzettek, Bécs másodszor is a franciák birtokába esett. Ausztria pedig nagy területi veszteségeket szenvedett. A győztes Napoleon eltörölte városunk egykori birtokosát, a Német Vitézrendet is.

A háború érdekében hozott áldozatok annál nagyobb erőfeszítésünkbe kerültek, mert időközben a város tetemes részét tűzvész pusztította el. Egy forró nyári napon ugyanis 1808. júl. 30. Molnár Péter szűcs háza, a Szentesi-utca tabáni oldalán, a nádfalról kigyuladt s róla a többi városrészek is többé-kevésbbé leégtek. Elpusztult az egész Kisutca-tized az ev. templommal és lelkészlakkal, a kath. és egyik ref. lelkészlakkal és iskolával együtt. Kisutcán 122 gazda vallott kárt. Oldalkosárban 64, Ujutcában 46, Tabánban 4. Elpusztult összesen 231 ház, 209 kamra, 176 istálló, 171 szin, 16 magtár, 18 műhely, 12 malom, stb., összesen 1150 épület. Ujutca többi részének leégését az Új-templom tartóztatta fel, mely a tűz irányát megtörte, úgyhogy csak a tóparti házak hamvadtak el. Az összes kárt hivatalosan 652101 frtra becsülték. Legnagyobb károkat szenvedtek az ev. egyház 7000, Kis András ref. lelkész 3450, Balogh Pál jegyző 3000, Bereczk Péter lelkész 2000, a kath. plébános 1800 frt erejéig.³ A

¹ V. lt. Rvi. 36. cs., 32. sz.

² A befizetési nyugták V. lt. Rvi. A 35., 21. cs., 23. sz.

³ A hivatalos leírás, becsú és kár. jkvek és egyéb adatok a V. tjkvekben IX., 29—31. és Rvi. 9. cs.

birák (első bíró: Balázs János) azonban a rémes pusztulás közepette nem vesztették el lelki erejüket, hanem késelem nélkül a helyreállítás munkájához fogtak. Nagy mennyiségben rendelték meg és szállították a Tiszán, jobbára Szolnokból, az építő anyagokat, különösen a fenyőszálakat s azokat a város készletben levő nádjaival együtt a károsultak közt kiosztották. Augusztus végére már 4326 darab szállenyő volt kiosztva, de a fenyőszálak osztása még 1—2 év múlva is folyamatban volt. Ezen kívül rögtön nagyobb összegű kölcsönt vettek fel a város terhére, hogy az építkezőket pénzzel is gyámolíthassák. Egyszersmind pedig segélynyújtásra kérték fel a közelebb eső helységeket és városokat, melyek (pedig az inség és drágaság köztök is általános volt,) versenyeztek a jótéteményekben s többen testvéries hangon irt részvétsorok kíséretében küldötték ide adományaikat. Kecskemétről 900, Szegedről 544, Makóról 500, Csongrádról 307, Mezőtúrról 300, Kunszentmártonról 274, Komlósról 279. Szentestől 244, (ezen kívül Kanász Nagy Mihály ottani lakos kölcsön adott 1000 frtot, kamat nélkül,) Halasról 150, Félegyházáról 126, Tápéról 100, Öcsödről 71 frt érkezett. Helyből is gyűlt készpénz 1820 frt s nagyobb mennyiségű élelmi- és ruhacikk. Herceg Grassalkovich Antal főispán 1000 frttal segélyezte a károsultakat.¹ De a legnagyobb mérvű segélyt az uraság adta, melynek feje ekkor Károlyi József nemes szívu özvegye (ez időben már gr. Keglevich Ágoston felesége) gr. Waldstein-Wartenberg Erzsébet volt. A grófnő, ki egyszersmind a Károlyi-árvák gyámja is volt, elengedte a kárvallottaknak egy évi minden-

¹ A segélyügyben érkezett levelek V. lt. Rvi. 9. cs., 15. szám.

nemü jobbágyi tartozásaikat és terheiket, ezen kívül adott háromezer frtot, 12 ezer kéve nádat, Mártélyon, Körtvélyesen, a Dóka tó végén és a Határfánál gyékény- és nádvágási engedélyt minden károsútnak s 12 ezer frt kölcsönt a városi pénztárnak. Augusztus elején már megkezdte a tanács az élelmiszerekkel és ruhaneműekkel való segélyezést s nemsokára a segélykiosztás elveit is állapította. Ezek szerint a segélyilletősegből $2\frac{1}{2}$ -részt kapnak azon házas és házatlan lakosok, kiknek minden ingóságuk és eleségök oda égett, 2-részt azok, kiknek házuk elégett, de ingóságuk nagyobb-része megmaradt, $1\frac{1}{2}$ -részt a kisgazdák, kiknek mindenök oda égett, s a földetlenek, kiknek tőke-pénzök, szőlőjök vagy málmuk van, 1-részt a módosabb földesgazdák, kik a kárt legkönnyebben viselhetik. Október 1-re minden kár felbecsülve, minden segély kiosztva volt s Balogh jegyző még ezekről szóló számadását is elkészítette; bár, mint láttuk, személye szerint maga is a leégettek között volt.

Ezalatt a szárazság¹ és drágaság² folyton tartott nálunk, némely lakosokat a bírák már az év elejétől kezdve kölcsön búzával tartottak. De még nagyobb volt a takarmány-szükség, minek következtében a tanács Nagyhajláson az ingyenes szénavágást megengedte a lakosságnak, mivel azonban némelyek meg nem elégedvén, jószágaikat tilalom ellenére a város rárósi legelőjére hajtották, miért azonban megbírságoltattak.³ Az inséggel együtt az erőszakos tolvajlások is újra sűrűn napirendre kerültek, úgyhogy az ellen a bírák a vármegye rendkívüli intézkedését kérték ki,⁴ ámbar az alig

¹ V. tjk., IX., 66, 99.

² V. lt. Rvi. 3 a. cs., 42. sz.

³ V. tjk., IX., 49.

⁴ Csongr.m. jk., IX., 149.

pár hóval ezelőtt hozott rendszabályokat a közbátorság fentartása dolgában, melyek rendén az idegeneknek vizen való átkelése eltiltatott, a künlakó pásztoremberék nyilvántartása, a tolvajok üldözése pedig lovaskatonák tartása által parancsoltatott.¹ Hasonló kérést intéztek biráink az itteni nemesek kihágásainak megzabolázása tárgyában is.

A tűzvész és a szárazság kárvallásait még ki sem heverhették a lakosok, midőn a szűk eszten-dőknek egész sorozata zúdult ujabban reájok, olyan drágaság és anyagi veszteség kíséretében, minőre azelőtt soha példa nem volt. Már az 1809-iki év is csapásos volt, mert az egész rétet elborította a nyári árvíz s a feneketlen utak a közlekedést igen megnehezítették. A másik évben a drágaság főleg a tisztviselőkre, földetlen zsellérekre és cselédekre nézve már alig elviselhetővé vált, mert a régi árhoz szabott fizetésből lehetetlen volt megélniök, minthogy a ruházati és élelmi cikkek árai hallatlan magasra szöktek fel. A város és az egyházak nagynehezen tudták valamivel javítani a fizetéseket, mert a néptől még a szokott adózások sem folytak be. Alig hozták meg az idevonatkozó határozatokat, midőn Ferenc császár, hogy üres kincstárát a fizetésektől megmentse, a forgalomban volt bankjegy és rézpénz értékét egyötödrészre váratlanul leszállította, vagyis elrendelte, hogy 100 frt csak 20 frtba fogad- | 1811. márc. 15. tassék el. Az országgyűlés példájára Csongrádmegye is tiltakozott a népességnek ez önkényes és iszonyú megrábotlása ellen, de a rendeletet a többi törvényhatóságokkal együtt mégis végrehajtá, bár a

¹ E rendszabályok 1807. dec. 1, és 6-ról a megye levéltárában.

nép hangosan szitkozódott és háborgott. Legfőlebb azt tette, hogy a rendelet ellen utólagosan egy heves feliratot küldött a kormányhoz, mely azt igen zokon vette. »A büntetésre méltó merénylet felől nagy visszatetszéssel értesült« a király s mikor saját névaláírása mellett válaszolt a megyének, »méltó neheztelését« fejezte ki azért, s vizsgálatot parancsolt a határozat szerzői ellen, elkárhoztatván különösen a megyékhez küldött körözőlevél »gonosz eszméit«.¹ Később, minthogy a vármegye a levelek szerzőin nem adott ki, a vizsgálat is beszünttetett. Növelte a pénzszükséget az 1811-diki rossz termés, mi miatt jószágtartó gazdáink idegen határokból voltak kénytelenek szállítani a takarmányt, másfelől pedig a kincstár az 1809-diki tetemes hadiszállítások árait még mindekkorig sem tudta kifizetni. A módfelett megkárosodott tisztviselők most fizetésök újabb átalakítását követelték, hogy ahány frt volt az bankóban, ugyanannyi, sőt több legyen váltó cédulában, vagyis az új pénzláb szerint: amit a testületek a legjobb akarat mellett sem adhattak meg, noha a város a maga községi adóját az országos adó magasságára emelte,² az újvárosi földek haszonbérét is ilyen kulcs szerint kívánta fizettetni, amit azonban a bérlők nem vállaltak s inkább felmondták a bérletet.³ A folyton tartó francia háború ily időben is megkívánta pénz- és véráldozatait, melyeket a város lakossága annál kedvetlenebbül adott meg, mert a király a nemesi felkelőseget pár év előtt már haza bocsátotta. Maga az itteni nemesség (72 család) az országgyűlési végzés alapján 75 p. mérő búzát és 115 mérő zabot szállított Szegedre. Itthon azonban

¹ Csongrádmegye jkve 1811. márc. 22. és jul. 28-ról.

² V. tjk., IX., 192.

³ V. lt. Rvi. 3 a. cs., 60. sz.

a köteles adózás sehogy se ment. Az egyházak kénytelenek voltak emelni a párbért, de a nép ellenszegülése miatt ismét lejjebb szállították, a közönség azonban így sem fizette.¹ Még nagyobb engedékenységet tanúsított a földesuraság, mely a robotváltságot 1 frt 12 kr. helyett 48 kr-ra szállította le, a gyalog napszámnál pedig 36 kr. helyett 24 kr-ra.² Az inség ezen éveiben az újvárosi bérlők is jobban meggondolták állapotjukat, megtartották bérföldeiket s csak azt kérték, hogy azok | 1813. haszonbérét két részletben fizethessék, amit a tanács közbejöttével meg is kaptak.³ Ugyanekkor a tanács, mivel az előfű termés és a legelő igen rosszul állott, mindennemű idegen jószágot szoros büntetés alatt kitiltott a határbeli legelőről,⁴ az itt szállásoló katonaság másuvá helyezését is sürgősen kérte, mivelhogy a népnek magának sem volt kenyere. A vásárhelyi, szentesi és szegvári bírák személyesen esedeztek az uraság előtt, valamelyes kölcsönpénz iránt. Gróf Wáldstein Manó, mint a kiskorú földesurak gyámja, ekkor | 1814. febr. 7500 frtolt adatott az uradalmi pénztárból (melyből Vásárhelynek 4000 jutott), a bírák jótállása mellett, hogy azon az inségeseknek búzát és árpát vásároljanak. A következő év végre bő ter- | 1814. méssel örvendezettte meg a lakosságot, de a nyár rendkívül sok és nagy esőzéseket hozott, minek következtében a kinyomtatott s garmadába rakott gabonanemű sok gazda szérűjében kicsirázott s ily módon kárba veszett,⁵ ami a közönséget annál érzékenyebben sujtotta, mert az uraság az új-

¹ Ref. e. tjk., IV., 34—36.

² V. lt. Rvi. 3 a. cs., 56. sz.

³ V. lt. Rvi. 3 a. cs., 65. sz.

⁴ V. tjk., IX., 202.

⁵ V. tjk., X., 97.

városi bérletet, melyet 95 lakos szokott tartani, kik közt $\frac{1}{4}$ telkenként osztották ki a földet, megvonta tőle. Másik évben tehát kérelmezték a | 1815. aug. bérlet megengedését, »a becsületes város« kezesége mellett, előadván, hogy ők mindannyian gyermekes jobbágyok, több rendbeli adóval megterheltettek, kik nem szerezhetik be mindennapi élelmőket, ha a méltóságos uraság nem segíti. Az esedezés nem is talált siket fülekre,¹ ami az újra fellépett országos szükség és drágaság közepette,² melyhez még a nagy erővel bekövetke- | 1815—6. zett marhadög³ és újabb árviz is járult, a lakosságnak némi megnyugtatóra szolgált. Az inség állandó kísérői voltak az ismét nagyon elszaporodó tolvajságok is, mi miatt főleg a mezőkön megszűnt minden biztonság.⁴

A következő év elején | 1816. jan. 27—29. iszonyú hóvihár vonult át a vidéken, mely a nép előtt gyertyaszentelői fergeteg név alatt vált mind a mai napig emlékezetessé. A szélvész jan. 27-én késő este indult meg, elcintén esőt csapkodván, aztán több mint 24 órán keresztül fűtt, hordta a havat a legnagyobb erővel, szétszaggatva s felborítva igen sok emberi lakást s betemetve a megmaradtakat itt-ott a házgerincig hófúvással, melytől az ajtót s ablakot sem lehetett kinyitni. Az utakat, árkokat és vízmedreket behordta s a földdel egyenlővé tette. A künn telelő jószágokat s pásztorait, a mezőn vagy úton járó embereket eltemette s a hirtelen beálló, roppant hideggel szövetkezve, jobbára megölte. Elvesztek a mezei madarak és szárnyasok is. Az Alföldön »nem kevesebb, mint 80000

¹ V. lt. Rvi. 2 a. cs., 44. sz.

² V. tjk., X., 27.

³ V. tjk., X., 14.

⁴ U. o.

darab szarvasmarha esett áldozatúl, a fegyverneki pusztán 155 megfagyott tehenet találtak egy rakáson, a gyalui pusztán 3482 birkát sodort a vihar a Körösbe, az apácai pusztán közel ezer szarvasmarha veszett oda, egy orosházi gazdának 540 birkájából 24 maradt, egy másiknak 600-ból csak 12 darab.¹ Szegeden elpusztult általában minden künn telelő jószág.² Egy Stipsics-ezredbeli vértés csapatot Komlósról Vásárhely felé utaztában a mezőn talált az iszonyú orkán s széjjel kergette az úttalan mezőségekben, melyen a hófúvás minden nyomot és árkot eltakart. Egyrésze a katonáknak megfagyott, nagyobb része pedig bolyongás közben lovastul együtt a sámsoni Szárazér mély medrébe bukkott s ott lelte halálát. A megmaradt kisebbrész harmadnapon ért be Vásárhelyre félig megdermedve.³ Elveszett belőlök 34 ember s 64 ló.⁴ A vásárhelyi gazdák jószágai ősidők óta künn szoktak telelni fedetlen szárnyékok mellett, esztrengésekben a pusztán és tanyákon: most ezek nagyrésze szintén oda veszett. Az egykorú népies verselő így festi az itteni veszedelmet:

»Megindult a nagy szél egy Isteni szóra,
Oly nagy sebességgel fútt kegyetlen módra,
Hogy sok épületet széjjel tépe, szóra.
Oh halandó ember, vedd ezt gondolóra.

¹ Veres József, Orosháza története, 48. l.

² Reizner, Szeged története, II., 24 (a Tud. Gyűjt. 1819., VIII., 57. után).

³ Tótkomlós rövid históriája, megjel. Zsilinszky, Békésvm. rég. évk., IX., 114., Haan L., Békésm. Hajdana, I., 261.

⁴ Hazai és külföldi tudós, 1816., 80. lap, Csók M., H.m.V. stat. leírása, kézirat a város lt.ban. Palugyay, Magy.orsz. leguj. leírása, IV., 520.

Tizenkét óra tájba', épen hétfűn reggel
 Egybe kavarodott szél hó fergeteggel,
 Alföldet beszórta nagy hirtelenséggel
 Nem gondola semmit jószággal s emberrel.

Huszonnégy órára hányt oly hó halmokat,
 Mindenütt felérte az eszterhéjakat,
 Az emberre zárva ajtót, ablakokat,
 Megraká fúvással a ház padlásokat.

 A fergeteg által sok barmot halomra
 Sok vagyonos gazdát fakasztott sírásra.

Nem vala kegyelem most semmi állatnak,
 A nagy szélvész miatt sokan kimúltanak;
 Sőt az emberek is sokan meghalának,
 Kik a mezőségen kívül szorúltanak.«¹

Tavaszi felé a Tisza áradása öltött fenyegető mérvet. A város népét, naponként 8—120 embert, a vármegye eleinte a szegvári töltésekre rendelte ki. De mikor a veszedelem itthon is nagy lett, a nép megtagadta az engedelmességet, miért aztán csoportosan börtönbe vettetett. Biráink is résen állottak azonban s különösen a Hódi-töltést erősítették és védelmezték, mely munka igen sokáig tartott, mert a nagy árviz, mely Szeged városába be is tört,² egész nyáron itt maradt, úgyhogy az oda vezető töltések, utak is mind víz alá jutottak s a szomszéd várossal csak hajón lehetett közlekednünk.³ Tanyai földeink jórésze is elmerült, a vetéseket elborítá az ár s Szikáncson, Erzsébeten, Csomorkányon s egyéb határrészekén összesen 93 telek tanyaföld vált hasznavehetetlenné.⁴

¹ Az egykoru vers kézirat gyűjteményemben.

² Reizner, i. m., II., 24—27.

³ V. tjk., X., 67.

⁴ Megyei hiv. helyi szemle jk. V. lt. Rvi. 36. cs., 51. sz.

A vármegye a fergeteg és árvíz okozta károkat összeíratta s a beállott inség enyhítése végett egyelőre megyeszerte megtiltotta a gabonaneműek adását és vevését, ezeknek pálinka- vagy serfőzésre fordítását, faneműekért s gyümölcsért, steff-ért való elcserélését. Mikor pedig e tilalomnak kellő eredményét nem látta, a királyhoz irt fel, hogy újig 20000 pozsonyi mérő gabonát adasson kölcsön a szegénységnek, egyszersmind könyörgött a beszállásolt katonaság másuvá rendeléséért, vagy legalább azért, hogy az is elégedjék meg árpakenyérrel.¹ Ezalatt a birák az uraságtól | 1816. szept. 9. kérték kölcsön 10000 frtot a város szükségére.²

Ily szorongatott időben érkeztek hozzánk Erdélyből még nagyobb nyomortól űzve az oláhok, hogy az éhhaláltól meneküljenek. Ezek itt csalánt, paréjt leforrázva megettek s örültek, hogyha dolgukért 1—2 cső kukoricát kaphattak, melyet nyersen faltak fel.³ Egyrészők az inség elmúltával is itt maradt s jobbára pásztorembereknek szegődött el gazdáinknál. Valamivel korábban, de | 1815. ugyancsak az inségre bocsáttattak haza a hosszú háború alatt a katonaságnál szolgált fiaink is, összesen 200-an, kiknek elbocsátásukért itthon maradt hozzátartozóik a birák ajánlása mellett folyamodtak. Legtöbben közülök a Máriássy-ezredben szolgáltak, másrészők különböző ezredbe voltak beosztva⁴. Simonyi ezredes, mikor évek multán egy izben nálunk keresztül utazott, felhívatta a városházához maga elé a kiszolgált vásárhelyi hadfiakat s a birák felé fordúlva így szólt: »Valahányszor Vásárhelyre emlékezem, mind-

¹ V. lt. Rvi. 36. cs., 83. sz.

² V. tjk., X., 63.

³ Zsarkó Ferenc gazda egykorú följegyzései. Kézirat az itteni Zsarkó-család birtokában.

⁴ V. lt. Rvi. 36. cs., 90. sz.

annyiszor eszembe jutnak Vásárhelyről ezredemben szolgált annyi sok jó katonák, kikkel én a nehéz napokban hazám s királyom szolgálatában dicsőséget arattam.« Egyuttal lelkére kötötte az előjáróságnak, hogy ezekről gondot viseljenek s főkép' a közbátorsági felügyeletnél adjanak nekik alkalmazást.¹ A háború utóbbi éveiben az emberanyagon kívül másféle hadi segedelemmel alig is volt városunk a hadsereg iránt. A felhívások és sürgetések ugyan ez iránt felsőbb helyekről koronként megismétlődtek, de a mindenéből kimerült lakosság mit sem ajánlott, legfeljebb a város juttatott néhány frtot pénztárából s egy-két pár lovat méneséből »Ö felségének« . . . a »haza védelmezésére«.

Állapotaink ilyenén sülyedését nem kis mérvben okozta a földesurasággal való viszony időközi megromlása is.

A város elkedvetlenedése azzal kezdődött, hogy az uraság az újonan alapított ref. lelkészségektől a régieknek kijáró 2—2 telek föld használatba adását megtagadta, ami, tekintve, hogy ekkor az uradalomnak csupán maradványföldé 186 telek volt, s hogy egy telek haszonbérét 25 frtra | 1805. tették, s maga a kath. plébános 6 telket használt,² az uraság részéről tagádhatalatlanul olyan szűkmarkúság volt, minőhöz eleink a Károlyiak részéről szokva nem voltak. Ezután nem sokkal az uraság tudatta a várossal, hogy a királyi dézmát, vagyis a püspöki tizedet, ezentúl maga akarja kezébe venni, tehát a birák azt jövőre ne béreljék ki. A város azonban, melynek az ősidők óta általa bérelt tizeden nagy haszna és könnyebbsége volt, a figyelmeztetésnek nem engedve, a következő

¹ Csók M., i. m.

² Az uradalom 1808-ki gyámi összeírása a gr. Károlyi nemzets. bp. Itrában,

évre is kivette a dézmát a püspökségtől, | 1807. épen egy nappal azután, hogy azt az uradalom is kivette, egyszersmind visszautasította ennek azon ajánlatát, hogy a mézárszék jogáért adja át cserébe a városi korcsmáltatást: sőt a jobbágyságon mindinkább növekvő földesúri jogtalan terheltetések ellen (tanyai szőlők tilalma, pálinkafőző üstök sisakjainak elszedése, szénarakás, robotmunka, Derek-egyházára való jövés-menés be nem számítása, a hosszú útra, nádvágásra, robotra rendelésnél szokásba vett visszaélések) ismételt ízben panaszt és óvást tett.¹ Az úriszék nemcsak mereven elutasította az összes panaszokat,² hanem | 1806. és 1807. ezen felül már ez évre is elmozdította a várost a királyi dézmától, noha annak haszonbéli | 1807. máj. 11. rét a birák már Vácon lefizették, a lakosságon pedig minden termésből (szőlő, buza, árpa) s a bárányokból beszedette a dézmát, mégpedig kétszerre nagyobb illetményekben, mint aminőket eddig a város szedett.³ A tanács tehát, minekutána a kérelem nem használt, a vármegyéhez folyamodott régi jogai és haszonvételei megóvása végett, majd Budára a helytartótanácsához, sőt Bécsbe a király elébe rendelt követséget s ennek a legszélesebb körű meghatalmazást adta,⁴ ámbár időközben a grófnő azt az engedményt tette, hogy a szemes ter- | aug. 9. mények után, a rossz termésre való tekintettel, félnyi dézmával is megelégedett, de ugyanakkor újabb károsodást okozott a város népének, amennyiben ennek használatából a Korhányi rétet ki-

¹ A panaszlevél 1806. augusztus 29-ről, V. tjk., VIII., 153—156.

² Az úriszék végzése 1807. jan. 26-ról, V. lt. Rvi. 3. a) cx. és Csongrádm. ltr, 1815., 658.

³ T. jkv, VIII., 180, 181, 194.

⁴ U. o.

vette s a mártélyi dohánykertészeknek adta bérbe, mit a tanács, hiába könyörögvén az intézkedés megváltoztatásáért, azzal torolt meg, hogy az új bérlők szénáját és vontató lovait maga részére lefoglaltatta s illetőleg elhajtatta.¹ Ez esetből végre is per lett, melyben a vármegye városunknak adott igazat.²

A dézmaügyből szintén per keletkezett, mely a legfelsőbb fórumokat is megjárta. Az uraság ez ügynél elégedetlen volt azzal, ahogy' a város a dézmajövedelmet kezelte és felhasználta, még inkább ennek azon önkényes eljárásával, hogy a fölemelt haszonbért az ő előzetes tudta és beleegyezése nélkül elvállalta, legkiváltképen pedig azzal, hogy ő e kitűnő jövedelmi forrást annyi idő óta nélkülözte, holott neki arra a törvény elsőbbséget biztosított. A vármegye olyan homályos végzést hozott, hogy »mivel a város az uradalom kegyességét megbecsülni nem tudta és a törvény útját választotta: ezentúl az uradalom és az említett város ellen törvényes hatalommal fog élni«. Az úriszék, hová a város a bárány- | 1807. jun. 4. dézma dolgában külön kérvénnyel fordult, már világosabban nyilatkozott, kimondván, hogy a kérelem nem teljesíthető, mert a törvény a földesúr mellett szól. A városnál a dologhoz értők magok is beláthatták ezt s ezért történhetett, hogy a város, habár ügyét a nádor és a helytartótanács elé vitte, de ettől fogva nem annyira a maga bérleti jogát vitatta, mint inkább a természetbeli dézmálást neheztelte, melyet a lakosság különösen zokon vett. Ennek megakasztását s függőben tartását kérte tehát a vármegyétől is, törvényekre hivatkozván, | aug. 30. melyek a dézma természetben szedését tilalmazzák.

¹ T. jkv, VIII., 201.

² V. lt. Rvi. 3 a. cs., 30. sz.

A megye megvárta, míg az uraság elvégzi a dézmálást, aztán pedig kivetette nyakából az ügyet s a kérvényezőket az úriszékre utasította. Minthogy azonban a jobbágyság, mint jogi

105. sz. Gr. Zichy Károly hltanási elnök.
Szilágyi, Magy. nemz. tört. VIII. köt. után.

személy, földesurával maga nem perelhetett, a város legalább ügyészi pártfogást (fiscalis assistentia) kért tőle, amit a megye szintén megtagadott s a várost kérelmével a helytartótanácsához utasította. A város tehát Bene Antal szegedi ügyvédet kérte fel ügyének forgatására, aki megszerkesztette s be is nyújtotta a város folya- | 1808. ápr. 27. modványát a helytartótanácsához, melyben a dézmának készpénzben fizethetését kérte, fél év múlva hasonló kérvényt intézett a város a megyéhez is, csakhamar pedig jelenté, hogy a pert | szept. 30. hajlandó lenne egyezség által befejezni: de ennek helyet nem adtak, sőt a helytartótanács (Zichy elnök) pár hó múlva kimondotta, hogy a földesúrnak kétségtelen joga van a dézmát kibérelni és természetben szedni.¹ Szerencsésebbek voltak | 1809. febr. a helybeli nemesek, kikre az uradalom szintén ki- rította a dézmát, — habár eddig e címen semmit sem adóztak, — mert ezeket a vármegye ebbeli mentességekben továbbra is megtartotta.

A nagy inség éveinek elmúltával a la- | 1814. kosság megújította régi panaszait a földesúri árva- gyámja, gróf Waldstein Manó előtt, kérve, hogy az úrbéri törvényen túlmenő megterheltetéseknek (minők a köteles roboton felül eső 26 napi kaszálás minden telek után és a nagyhajlási szénarakás) vessen véget.² Minthogy a kérvényezésnek semmi foganatja sem lett, másik évben a tanács a megye előtt emelt panaszt az uradalom ellen, egyszersem- mind kikelt a tisztek önkénye, zsarolásai és vissza- élései ellen is. A vármegye egyezség és kölcsönös engesztelékenység által határozta a pereskedésnek végét szakítania, melynek tervét Herczeg Ferenc uradalmi ügyész készítette el. Horváth József fő-

¹ A periratok V. lt. Rvi. 3. cs., 21, 22. sz.

² V. tjk., IX., 236, 237, 239.

szolgabíró tehát Babarczy Imre alispán utasításból kijött Vásárhelyre. Az előjárókat és a nagyszámú panaszos jobbágyokat, úgyszintén az uradalmi tiszteket is, együvé gyűjtötte a városházához s a sok panaszost teljes jóakarattal és figyelemmel egyenként személyesen is kihallgatta s felvilágosította ügye állása felől, ha volt valami baj, azonnal elrendelte az orvoslást: a legtöbb panasz helytelen volta azonban igen nyilvánvaló lévén, kitűnt, hogy a bírák föllépése az uradalom ellen nem volt jogos és helyén való, mert az csaknem mindenben az úrbéri törvényeknek megfelelő eljárást követett, sőt azokon túl is több rendbeli és nagy kedvezésekkel volt a lakosokhoz.¹ Ezúttal megígérték a tisztek, hogy valamint egyéb szolgálatok, úgy a szénatakarítás és nádlás is napszámba fognak betudatni. A szolgabíró ekkor felszólított mindenkit, különösen a bírákat, hogy bátran és teljes őszinteséggel adják elő, ami panaszuk még ezenkívül lehet s azt is, hogy mit szándékoznak még tovább is cselekedni? Azok hosszú tanakodás után végre egyhangúan oda nyilatkoztak, hogy »mivel Vásárhely város adózó lakosai a tekintetes uradalomnak atyai kegyességét valamint eddig, úgy most is mindenkor tartózkodó alázatossággal tisztelik: ... egyedül a jobbágyi szolgálatoknak jövődjére (az elmúlt időkről épen semmi követelés fenn nem forogván) a kegyelmes urbáriumban foglaltatott rendszabásoknak zsinórmértékéhez leendő alkalmaztatásáért esedeznek«. A bírák most kijelentették, hogy ők »tökéletesen meg vannak nyugtatva«, a sérelmeket »semmiseknek ismerik el«, s ezután pontosan teljesítik a jobbágyi szolgálatokat stb. Különösen nagy örömet szült náluk a tisztek azon szóbeli ígérete,

¹ A város panaszlevele s a megye végzése V. lt. Rvi. 3 a. cs., 31. sz. és Csongr.m. lt. 1815., 658.

hogya lakosságot hosszú fuvarra fontos ok nélkül többé sem jó, sem rossz időben nem rendelik. Waldstein, a földesúri gyám, maga is elősegíté az ügy illetén sima megoldását, amennyiben a tisztekhez már előre parancsot küldött, hogy könnyítsenek a vásárhelyiek terhein, orvosolják azok sérelmeit s ragaszkodjanak lelkiismeretesen az urbáriumhoz.¹ Az anya grófné azonban nem fojthatta el keserűségét s mikor a vásárhelyiek nem-sokára ezután azt kérték tőle, hogy Nagyhajláson vágott szénájok után engedje el a dézmát, kereken tudatta velök, hogya az »uradalom kegyessége iránt panaszok által bebizonyított háládatlanságok tekintetéből« kérésöket nem teljesíti.²

¹ V. lt. Rvi. 3 a. cs., 82. sz. A periratok és a tárgy. jkv még Csongr.m. lt.ban. 1815., 635.

² V. lt. Rvi. 3. a. cs., 81. sz.